

Construcións verbais progresivas en gaélico irlandés e en galego: conexións coa Prehistoria

JAMES DURAN/SÉAMAS Ó DIREÁIN*

Sumario

O desenvolvemento de tempos progresivos no sistema verbal foi un desenvolvemento revolucionario nas linguas indoeuropeas da Europa atlántica costeira. Ó formárense os devanditos tempos, tanto o gaélico irlandés como as linguas iberorromances empregaron formas da raíz protoindoeuropea *stā- dunha maneira especializada para que funcionasen como un verbo auxiliar. Polas probas existentes, parece probable que estas innovacións comezasen nunha lingua goidélica falada en Galicia no último milenio a.C.

Abstract

The development of progressive tenses in the verbal sytem was a revolutionary development in the Indo-European languages of coastal Atlantic Europe. In forming such progressive tenses, both the Irish Gaelic and the Ibero-Romance languages employed forms of the Proto-Indo-European root *stā- in a specialised way to serve as an auxiliary verb. From the existing evidence, it seems likely that these innovations began in a Goidelic language spoken in Galicia in the last millennium BC.

CONTIDO

-INTRODUCCIÓN	122
-INVESTIGACIÓNS RECENTES SOBRE O EFECTO COGNITIVO DA GRAMATICALIZACIÓN DO ASPECTO NAS LINGUAS	122
-A DISTRIBUCIÓN XEOGRÁFICA DA GRAMATICALIZACIÓN DO ASPECTO NAS LINGUAS DO OESTE DE EUROPA	123
-SEGUINDO A PREHISTORIA DO DESENVOLVEMENTO DO ASPECTO GRAMATICAL NAS LINGUAS DO OESTE DE EUROPA	124
- Etapa I: O período indoeuropeo tardío nos Balcáns. (4000-3000 a.C.)	
- Etapa II: A dispersión por terra e mar dos prospectores de metais ó occidente de Europa. (3000 a.C.)	
- Etapa III: A celtización do occidente e do centro da Península Ibérica. (3000-2500 a.C.)	
- Etapa IV: A expansión ó norte, a Irlanda, da metalurxia e da cultura castrexa. (2500 – 1000 a.C.)	
- Etapa V: Os fenicios pasan a dirixir o comercio de metal en Iberia. (1000 – s. II a. C.)	
- Etapa VI: A conquista romana da Península Ibérica, Galia e as Illas Británicas. (s. II a.C. – 476 d.C.)	
-CAMBIOS LINGÜÍSTICOS ASOCIADOS Ó DESENVOLVEMENTO SOCIOCULTURAL	126
-OS PERÍODOS DE AMPLO CAMBIO LINGÜÍSTICO	127
-O ASPECTO GRAMATICAL NUNHA LINGUA SEMÍTICA	128
- Centrándonos no aspecto gramatical e nos seus efectos cognitivos	
-A EVOLUCIÓN DO ASPECTO GRAMATICAL NAS LINGUAS ATLÁNTICAS	129
-O PAPEL DO VERBO AUXILIAR NAS CONSTRUCIÓNS PROGRESIVAS	131
-MÁIS SOBRE ORACIÓNS TRANSITIVAS EN CONSTRUCIÓNS PROGRESIVAS	131
-ORACIÓNS DE INFINITIVO CON OBXECTOS DIRECTOS EN GAÉLICO IRLANDÉS	133
- Etapa VII: a romanización de Galicia	
-USANDO FORMAS XERUNDIAIS PARA FORMAR CONSTRUCIÓNS PROGRESIVAS	135
-CONCLUSIÓN	136
-NOTAS // BIBLIOGRAFÍA	138-139

* **James Duran/Séamas Ó Direáin**, Ph.D. Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge. National University of Ireland, Galway.

INTRODUCCIÓN

En dous artigos publicados no *Anuario Brigantino* nos anos 2014 e 2015¹, presentei evidencia lingüística que conectaba a Galicia con Irlanda. Ó facer esa conexión, a evidencia do sistema verbal en ámbalas dúas linguas, galego e gaélico irlandés, foi particularmente importante, xa que había fortes semellanzas entre paradigmas verbais regulares en gaélico irlandés así como en (paradigmas verbais) en galego e en castelán.

Foi particularmente convincente a evidencia da dicotomía dos paradigmas verbais para *ser/estar*, representando o verbo «to be» nas linguas iberorromances, e o seu equivalente exacto en gaélico irlandés, a cópula *is* (etcétera) e o verbo substantivo *tá* (etcétera), respectivamente. Especialmente sorprendentes foron as formas actuais do presente do verbo substantivo en gaélico irlandés antigo (*atáu/ató, atá, ataam, ataid*, etcétera) e os seus equivalentes en galego moderno (*estou, está, estamos, estades*, etcétera). Tales semellanzas só se poderían explicar postulando a incorporación dun paradigma verbal -dunha forma celta local extremadamente similar ó gaélico irlandés antigo- a unha forma emerxente de latín vulgar que se estaba desenvolvendo lentamente en Galicia durante e despois da conquista romana de Galicia.

No artigo presente, espero seguir explorando a morfoloxía e a sintaxe do verbo *estar* en galego e en castelán, por un lado, e do verbo substantivo en gaélico irlandés moderno, polo outro lado, centrándome especialmente no desenvolvemento do aspecto gramatical en ámbolos dous grupos de linguas, e aínda máis enfaticamente, no desenvolvemento de construcións progresivas nesas linguas.

INVESTIGACIÓNS RECENTES SOBRE O EFECTO COGNITIVO DA GRAMATICALIZACIÓN DO ASPECTO NAS LINGUAS

Así e todo, antes de facelo, gustárame revisar brevemente algunhas pescudas recentes e moi interesantes sobre a linguaxe e a cognición que tratan especificamente do tema do aspecto gramatical.² Nesas pescudas acéptase como hipótese de traballo que o/a falante da lingua, ó intentar verbalizar os seus pensamentos, *segmenta* a realidade percibida en unidades, *selecciona* as unidades concretas desexadas para describir a situación particular que quere comentar, *estrutura* esas unidades nunha pauta de conversación característica da súa lingua e só ó final *aliña* as unidades nunha cadea audible de palabras faladas.

No artigo de Schmiedtová et al., os autores manteñen que «...á preparación de contido para verbalizar na mente do falante danlle forma as características lingüísticas dispoñibles no sistema lingüístico do falante»³. Así e todo, «...as categorías lingüísticas non só son relevantes na organización da información para a verbalización, ...tamén centran a atención en certos aspectos dunha situación dada»⁴. Noutras palabras, a selección de categorías gramaticais e a estruturación desas categorías para a conversación son de importancia vital no enfoque cognitivo diferenciado dado ós moitos elementos dun evento ou dunha situación.

No seu artigo, Emanuel Bylund segue un enfoque teórico similar, pero céntrase máis a fondo na «estruturación temporal» ou «perspectivación temporal» dos eventos – na duración dun evento ó longo do tempo.⁵

En ámbolos dous artigos, os autores céntranse no efecto sobre a percepción cognitiva da gramaticalización do aspecto no sistema verbal das linguaxes. As categorías aspectuais examinadas foron as categorías *imperfectiva*, *progresiva* e *imperfectiva secundaria* (que

«se refiren a unha acción ou a un evento en curso») e a categoría *perfectiva* (que, polo contrario, se emprega para un evento rematado).⁶

Contrastan o comportamento lingüístico de falantes monolingües e bilingües de linguas nas que o aspecto está marcado gramaticalmente no sistema verbal co comportamento lingüístico de falantes de linguas nas que o aspecto non está marcado gramaticalmente.

As linguas examinadas foron: árabe moderno estándar, checo, ruso, inglés e castelán («o grupo con aspecto») e alemán, holandés, noruegués e sueco («o grupo sen aspecto»).⁷

Neste artigo, Bylund examina experimentos nos que os falantes de holandés, alemán, noruegués e sueco (linguas sen aspecto) ligaron eventos nunha película segundo unha «estratexia anafórica de ligazón», que se podería resumir como «evento X logo evento Y». «Os eventos preséntase explicitamente como se ocorresen nunha secuencia», por exemplo, «(a) *Érguese un home do chan*, (b) *despois mira arredor del e* (c) *despois cae unha pedra*».⁸

Isto contrastaba claramente cos falantes de árabe, inglés e castelán (linguas con aspecto). «...Nestes grupos de linguas, raramente se facía explícita a secuencia temporal de eventos». Polo contrario, «atópase unha relación temporal de *inclusión*... o punto de referencia fórmase cun «*agora*» deíctico, que se pode parafrasear como «que está pasando agora?»: *Está a espertar* (e mentres esperta) *mira diante del* (e mentres mira) *cae un penedo grande*... Dentro desta pauta de perspectivación temporal, as formas verbais marcadas para o imperfectivo/progresivo xogan un papel na identificación dun espazo de tempo durante o cal teñen lugar certos eventos... A pauta de punto(s) deíctico(s) de referencia pode ser caracterizada como '(agora) evento X (agora) evento Y'».⁹

Para clarificar a distinción, imaxinen estas dúas descricións da seguinte situación: *Bebeu, cantou, bailou e encomiou os seus amigos* (sen o aspecto gramatical marcado no sintagma verbal) vs. *Estaba a beber, a cantar, a bailar e a encomiar os seus amigos* (co aspecto progresivo/imperfectivo marcado no verbo). Na segunda descrición, non só percibimos que as actividades estaban ocorrendo, en lugar de ser momentáneas e secuenciais, senón que, ademais, é posible que fosen actividades simultáneas, unha interpretación moito menos probable no caso da primeira descrición.

Observemos que non só é moi diferente o encadre da situación nas dúas descricións, senón que, ademais, os mecanismos gramaticais empregados nos exemplos para verbalizar a situación tamén son moi diferentes.

A DISTRIBUCIÓN XEOGRÁFICA DA GRAMATICALIZACIÓN DO ASPECTO NAS LINGUAS DO OCCIDENTE DE EUROPA

Os datos das pescudas que vimos de citar teñen unha gran relevancia para nós ó intentarmos descubrir as amplas pautas da prehistoria lingüística do occidente de Europa, con especial referencia ó gaélico irlandés e ás linguas iberorromances. Observemos que as devanditas linguas do occidente de Europa con aspecto gramatical están concentradas en dous sitios – nas Illas Británicas (inglés) e na Península Ibérica (castelán). Polo contrario, tódalas linguas continentais mencionadas (excluíndo as do oriente de Europa como o checo ou o ruso) son linguas sen aspecto gramatical. Isto non é accidental e a diferenza está arraigada na historia lingüística de Europa.

Para darnos un exemplo concreto do que implica esta diferenza, examinemos unha oración simple en diversas linguas europeas. Se queremos dicir «Estou falando (no momento presente)», en inglés diríamos *I am speaking*, pero tamén diríamos o equivalente en gaélico

irlandés (*Tá mé ag caint*) e en galés (*Rydw i'n siarad*), e así vemos que o uso do aspecto gramatical (neste caso construcións perifrásticas verbais presentes/progresivas construídas de maneiras semellantes) é unha característica zonal das Illas Británicas e non unha propiedade peculiar do inglés.

Por outro lado, un/unha falante de alemán diría *Ich spreche*, (*eu falo*, literalmente) só co contexto, lingüístico ou non lingüístico, para revelar se a actividade é algo que está facendo nese mesmo momento, ou se é algo que fai habitualmente, pero que, se cadra, non está a facer agora mesmo. E o mesmo faría un falante de francés, producindo *Je parle* coa mesma ambigüidade temporal exactamente. Mesmo un falante de lituano faría o mesmo, producindo (*Aš kalbu* coa mesma ambigüidade temporal.

Así que, como mostran os devanditos datos da investigación en holandés, noruegués e sueco, esta ausencia de aspecto gramatical no sistema verbal é algo xeneralizado na Europa continental. Así e todo, como vemos nos exemplos presentes, o aspecto gramatical non só está ausente nas linguas xermánicas, senón tamén nas linguas romances e bálticas. (As excepcións a esta norma na Europa continental nos datos da investigación son as linguas eslavas, a checa e a rusa, que marcan o aspecto.)

Pero o inglés é unha lingua xermánica. Por que non reflicte o comportamento lingüístico dos seus parentes xermánicos do leste? Adquiriu o inglés este hábito lingüístico dos seus veciños celtas do oeste: o gaélico irlandés e o galés? Pero, de ser así, a que se debe que este hábito lingüístico sexa característico das linguas romances da Península Ibérica? Espallouse o aspecto gramatical desde as zonas celtas á Península Ibérica? Espallouse ó norte desde a Península Ibérica? Ou desenvolveuse o aspecto gramatical independentemente nas dúas zonas? Pero, se foi así, por que? E por que non se desenvolveu nas demais linguas romances como o francés?¹⁰

O feito de que a construción presente-progresiva non exista en lituano, a máis arcaica de tódalas linguas indoeuropeas vivas, vains dar unha pista. E o árabe moderno, unha lingua que si ten aspecto gramatical, vains dar outra pista.

Pero hai outra complicación. Entre as linguas que desenvolveron a construción presente-progresiva, as dúas linguas veciñas, o galés e o inglés, usan o mesmo verbo auxiliar, un verbo herdado do verbo indoeuropeo «ser», para formar a construción, mentres que o gaélico irlandés e as linguas iberorromances usan un verbo auxiliar diferente para formar a construción – un verbo que xorde da raíz protoindoeuropea **sta-*, que significa «quedar(se)» ou «estar de pé».

En galego e en castelán, esta raíz está representada polo verbo *estar*; e en gaélico irlandés, polo verbo substantivo (*tá*, etcétera), e nas súas funcións gramaticais é distinto do verbo *ser* e máis do verbo copulativo gaélico-irlandés (*is*, etcétera), respectivamente. Esta importantísima innovación en gaélico irlandés e en iberorromance foi analizada en detalle en Duran (2014) e Duran (2015), e posteriormente volveremos a este apartado, pero cando volvamos, analizaremos as cousas desde unha nova perspectiva.

SEGUINDO A PREHISTORIA DO DESENVOLVEMENTO DO ASPECTO GRAMATICAL NAS LINGUAS DO OCCIDENTE DE EUROPA

Para explicar o desenvolvemento revolucionario do aspecto gramatical – e o desenvolvemento das construcións verbais progresivas en específico – tanto nas Illas Británicas como na Península Ibérica, é mellor recapitular os argumentos en Duran (2014) e Duran (2015) sobre movementos de poboación na Europa prehistórica e o seu probable

impacto nas linguas alí faladas. Así poderemos presentar os datos lingüísticos que apoian eses argumentos, pero esta vez examinaremos máis a fondo o desenvolvemento do sistema verbal do indoeuropeo temperán, non só co seu sistema básico de tempos, senón tamén cos seus substantivos verbais e xerundios.¹¹

Podemos dividir en diversos períodos de tempo o fluxo dos cambios socioculturais que se desenvolveron ó longo de milenios nas rexións mediterránea e atlántica e os consecuentes cambios lingüísticos que ocorreron entre as poboacións desas rexións.

Etapa I: O período indoeuropeo tardío nos Balcáns. (4000-3000 a.C.)

Durante este período, na Península Balcánica existe un subconxunto de dialectos indoeuropeos, e estes dialectos están en profundo contacto entre eles. Moitos destes dialectos darán orixe a grupos de linguas espallados ó leste e ó nordés de Europa en milenios posteriores: as bálticas (incluídos o prusiano antigo, o letón e o lituano), o grego, o armenio, o indoiranio e o tocario. Outros darán orixe a grupos de linguas espallados ó oeste e ó noroeste de Europa, tales como os grupos de linguas itálicas, xermánicas e celtas. Neste período, a metalurxia alcanza os grupos indoeuropeos da Península Balcánica.

Etapa II: A dispersión por terra e mar dos prospectores de metais ó occidente de Europa. (3000 a.C.)

Durante este período, chegan a Italia os pobos itálicos, pero os celtas tamén se desprazan cara ó oeste desde unha zona no oeste dos Balcáns, en Albania ou nas súas proximidades. Primeiro desprázanse a puntos da Península Itálica, pero axiña avanza máis ó norte e ó oeste, dividíndose en dous grupos principais. Os devanceiros dos pobos britónicos (galos, bretóns, cónicos e galeses) avanza por terra cara ó norte a través da Galia e despois pasan a Gran Bretaña. Os devanceiros dos pobos goidélicos, polo contrario, (gaeles irlandeses, escoceses e de Manx) navegan cara ó oeste directamente polo Mediterráneo, afianzándose firmemente na costa atlántica da Península Ibérica.

Etapa III: A celtización do occidente e do centro da Península Ibérica. (3000-2500 a.C.)

Os pobos goidélicos consolídanse na costa atlántica da Península Ibérica, desenvolvendo os minerais metálicos que atopan alí en abundancia. Os iberos manteñen a súa rica cultura na metade oriental da Península Ibérica por medio da súa constante forza militar, pero os celtas goidélicos expándense ó interior desde a costa atlántica ata a meseta central da península, formando a cultura celtibérica co seu claro dialecto celta. Galicia forma a súa vigorosa e distintiva cultura castrexa no noroeste mentres no suroeste se crean os alicerces da civilización celta de Tartesos.

Etapa IV: A expansión ó norte, a Irlanda, da metalurxia e da cultura castrexa. (2500–1000 a.C.)

Os prospectores de metais de Galicia descubren ricos depósitos de cobre en Ross Island, fronte a costa do suroeste de Irlanda, e comezan a explotación intensiva dos depósitos de cobre. Con estaño das zonas cónicas, Irlanda convértese rapidamente nun importante exportador de ferramentas e armas de bronce ó noroeste de Europa. A cultura castrexa, e con ela a Idade do Bronce, florece en Irlanda baixo os gaeles.

Etapa V: Os fenicios pasan a dirixir o comercio de metal en Iberia. (1000 – s. II a. C.)

Durante un período de 800 anos, os fenicios organizan o comercio de metal en Iberia, cooperando cos pobos locais. Dirixen o comercio ó sur, ó Mediterráneo, facendo que o comercio co Norte do Atlántico decaia un pouco, aínda que se manteñen os contactos entre as Illas Británicas, Armórica e a Península Ibérica. O bilingüismo social entre as comunidades de colonos fenicios e as comunidades atlánticas celtas xera un cambio lingüístico nas linguas celtas faladas nas comunidades celtas costeiras. Nótanse por primeira vez fortes influencias semíticas nas devanditas linguas.

Etapa VI: A conquista romana da Península Ibérica, Galia e as Illas Británicas. (s. II a.C. – 476 d.C.)

Os romanos conquistan a Península Ibérica, a Galia e o sur de Gran Bretaña. A lingua latina é introducida como a lingua do comercio e da administración e comeza un longo período de bilingüismo que abrangue os primeiros séculos do cristianismo. As linguas iberorromances conservan fortes trazos do substrato lingüístico goidélico – especialmente no sistema verbal.

CAMBIOS LINGÜÍSTICOS ASOCIADOS Ó DESENVOLVEMENTO SOCIOCULTURAL

Intentemos relacionar agora o desenvolvemento lingüístico do aspecto gramatical a estas etapas de desenvolvemento sociocultural. Na Etapa I, podemos postular a forma básica do paradigma verbal tal como existía na Península Balcánica no período indoeuropeo tardío (4000 – 3000 a.C.)

Como se sinala en Beekes (1995), é difícil reconstruír o paradigma verbal enteiro do protoindoeuropeo, e algúns eruditos optan polo paradigma máis primitivo atopado no hitita, mentres que outros optan polo paradigma máis elaborado atopado no grego e no sánscrito.¹² Por simplicidade, eu, persoalmente, opto polo paradigma verbal atopado no lituano moderno, que é a máis arcaica de tódalas linguas indoeuropeas vivas e que, ademais, é moi semellante ós paradigmas verbais do galego, do castelán e do gaélico irlandés moderno. Podemos deixar a un lado as formas verbais do subxuntivo, xa que agora estamos centrados no desenvolvemento do aspecto gramatical nas formas verbais do indicativo. Observemos que o aspecto gramatical, no sentido dos tempos progresivos ou imperfectivos, está ausente nestas formas verbais.¹³

Este é o paradigma do indicativo do verbo lituano *kalbėti* («falar»), xunto coas súas formas en castelán para comparármolas:

Futuro	<i>kalbésiu (hablaré)</i> (etcétera)	<i>kalbésime (hablaremos)</i> (etcétera)
Presente	<i>kalbu (hablo)</i> (etcétera)	<i>kalbame (hablamos)</i> (etcétera)
Pasado	<i>kalbėjau (hablé)</i> (etcétera)	<i>kalbėjome (hablamos)</i> (etcétera)

Pasado	<i>kalbédavau (hablaba)</i>	<i>kalbédavome (hablábamos)</i>
Frecuentativo	(etcétera)	(etcétera)
Condicional	<i>kalbèciau (hablaría)</i>	<i>kalbètume (hablaríamos)</i>
	(etcétera)	(etcétera)

Dos dous últimos grupos de formas – a do pasado frecuentativo e a do condicional – dise que son relativamente recentes,¹⁴ pero aínda que as súas formas sexan relativamente frecuentes, iso non significa que as categorías verbais que representan non existisen en formas anteriores da lingua. O feito de que existan paradigmas verbais moi similares en diferentes partes do mundo indoeuropeo suxire que as formas verbais máis modernas poden representar categorías antigas do mundo protoindoeuropeo.

Observemos que as formas verbais do condicional teñen unha importancia especial tanto para as linguas iberorromances como para o gaélico irlandés¹⁵ – ámbolos dous grupos constrúen as formas do condicional combinando o tema do tempo futuro do verbo cos sufixos persoas do pasado habitual.

vendrá + venía = vendría (para o verbo «vir» en castelán)

tiocfaidh + thagadh = thiocfadh (para o verbo «vir» en gaélico irlandés)

Considero que este fenómeno reflicte unha innovación importante que ocorreu entre os celtas goidélicos na Península Ibérica. Probablemente ocorrese tan cedo como a Etapa III (3000 – 2500 a.C.), xa que o cambio ocorreu soamente na Península Ibérica e foi levado a Irlanda posteriormente coa expansión dos gaeles ó norte.

Volvendo á Etapa I, observemos a presenza tanto de substantivos verbais como de formas xerundiais no protoindoeuropeo. É probable que o protoindoeuropeo non tivese formas infinitivas,¹⁶ que se puidesen ver como formas de substantivos verbais posteriores. Posteriormente, o lituano e as linguas itálicas (incluídas as linguas romances descendentes delas) desenvolveron formas infinitivas, pero as linguas celtas, tales como o gaélico irlandés e o galés, xamais as desenvolveron. Logo veremos que os substantivos verbais xogan un papel importante no desenvolvemento das frases verbais perifrásticas. Estas son os alicerces dos tempos progresivos e foron o modo principal da introdución do aspecto gramatical nas linguas celtas.

Parece que as formas xerundiais foron numerosas no protoindoeuropeo¹⁷, e abundan no lituano moderno. Como veremos máis adiante, o uso de xerundios en lugar de substantivos verbais foi a maneira na que as linguas iberorromances chegaron a formar frases verbais perifrásticas para producir tempos progresivos.

OS PERÍODOS DE AMPLO CAMBIO LINGÜÍSTICO

Considero a Etapa IV (2500 – 1000 a.C.) un período de cambio revolucionario e de consolidación ó convertérense as linguas celtas nas linguas francas do mundo atlántico da Idade do Bronce. É difícil calcular o posible papel das linguas goidélicas e britónicas nas rutas comerciais do Atlántico, e o das linguas xermánicas na extensión do devandito comercio polo Mar do Norte, pero podémonos facer unha idea aproximada.

Eu vexo os celtas goidélicos mantendo unha conexión próxima coa patria galega, mentres que os celtas britónicos – especialmente os armoricanos – tratan tanto coa

Península Ibérica como coa Galia occidental no seu comercio polo Atlántico. Desde o comezo da Idade do Bronce en adiante, os celtas britónicos das zonas belgas da Galia tratarían dun xeito moi próximo cos seus veciños xermánicos ó norte e tamén cos seus parentes próximos en Gran Bretaña. Así e todo, sería difícil esquematizar a probable distribución das linguas comerciais, e estas poden desprazarse considerablemente en períodos moi curtos de tempo.

A Etapa V (1000 – s.II a.C.) representa un período de máis cambios lingüísticos revolucionarios, coa presenza de comerciantes fenicios moi activos na costa da Península Ibérica durante uns 800 anos. Por primeira vez, habería un amplo bilingüismo coa inclusión dunha lingua semítica entre os fillos daqueles involucrados no comercio atlántico. Poderíase esperar unha forte influencia fenicia ó longo de toda a costa da Península Ibérica, desde Cádiz a Galicia. Só podemos supoñer ata onde chegaría a actividade dos comerciantes fenicios polas rutas marítimas do norte, pero é moi probable que o comercio estivese nas mans dos celtas que tivesen certo coñecemento da lingua fenicia e dunha das linguas comerciais celtas como mínimo.

Nesa época, poderíase esperar un alto grado de crioulización nas linguas comerciais da zona, cunha influencia relativamente forte da lingua fenicia. O fenicio é unha lingua semítica estreitamente emparentada co hebreo. Lembremos que o árabe, outra lingua semítica, xa foi mencionada entre as linguas que marcan o aspecto gramaticalmente e pódenos dar unha idea aproximada da natureza do sistema verbal fenicio.

O ASPECTO GRAMATICAL NUNHA LINGUA SEMÍTICA

O sistema verbal básico do árabe é moi diferente ó das linguas indoeuropeas.¹⁸ É un sistema baseado en dous aspectos gramaticais – o aspecto imperfecto e o aspecto perfecto – e «poucos verbos árabes expresan un tempo inequívoco»¹⁹. Por exemplo, «o imperfecto pódese referir ó presente, ó futuro e ó pasado; e o perfecto pódese referir ó pluscuamperfecto, ó futuro e ó presente»²⁰. Un exemplo concreto serían estas dúas formas do verbo «escribir»:

Imperfecto: *yaktub* («el escribe; el está escribindo; el escribirá»)

Perfecto: *kataba* («el escribiu»)

A raíz do verbo é o marco consonántico *k-t-b*, e a diferenza entre as dúas formas son as distintas vogais inseridas entre as consoantes e maila disposición desas vogais para formar sílabas entre elas, dando como resultado formas fonéticas marcadamente diferentes para as dúas formas verbais.

Aínda que os mecanismos gramaticais empregados para expresar imperfectividade nestes exemplos serían moi distintos ós usados nas linguas indoeuropeas da costa atlántica, a existencia desas formas na mente dun neno/a bilingüe poderíao/a levar a explorar as posibilidades de usar formas gramaticais dispoñibles na súa lingua local para expresar tales conceptos.

O caso é que o fenicio sería unha lingua que empregaba formas aspectuais imperfectas nunha zona lingüística na que, normalmente, as linguas non marcaban a continuidade de acción gramaticalmente, e iso podería levar os bilingües que non fosen fenicios a empregar construcións imperfectivas nas linguas celtas locais. Estamos a falar dun desenvolvemento cognitivo en individuos bilingües que, co tempo, acabaría producindo cambios gramaticais

nas linguas comerciais celtas da rexión atlántica – unhas linguas que probablemente xa estarían sufrindo certo grao de reestruturación e crioulización.

Pero este proceso ocorrería de vagar ó longo do tempo, abríndose camiño a través da gramática lexema a lexema. Mesmo hoxe, os castelanfalantes din *vengo* (*agora*) para indicar que están no proceso de vir nese momento, sen marcar a forma verbal para o aspecto imperfecto, mentres que marcan o verbo para o imperfecto, e.g., *estoy viniendo*, soaría estraño.

Non se pode saber se o bilingüismo en fenicio foi realmente o que desencadeou a creación das construcións progresivas endémicas tan características das linguas celtas de Gran Bretaña e de Irlanda – especialmente do galés – pero está claro que a adquisición do fenicio por nenos bilingües nunha rexión xa caracterizada por linguas comerciais celtas crioulizadas axudaría a estimular o proceso.

Centrándonos no Aspecto Gramatical e nos seus Efectos Cognitivos

Lembrando a investigación antes citada sobre a interpretación de eventos ou situacións que ocorren cando os falantes falan linguas que marcan o aspecto gramatical, concentrémonos no impacto de centrarse na duración dunha actividade ó longo do tempo, en lugar de accións momentáneas. Ó traducir a frase antes presentada (*Estaba a beber, a cantar, a bailar e a encomiar os seus amigos*) ó gaélico irlandés, obtemos *Bhí sé ag ól, 's ag canadh, 's ag damhsa agus ag moladh a chairde*.

En gaélico irlandés, a frase é totalmente natural e moi característica desa lingua. A frase describe unha serie de actividades continuas que ben poderían ser actividades simultáneas. Non sabemos onde nin por que tiñan lugar as actividades, pero tiñan lugar nun pasado vago. Estamos centrados nas actividades – non no contexto. Coa terminoloxía de Bylund, os eventos teñen lugar nun «'agora' deítico». Poderíamos trasladar ese «'agora' deítico» ó tempo presente (*Tá sé ag ól...* [«Está a beber...»]) ou ó futuro (*Beidh sé ag ól...* [«Vai estar a beber...»]). Situemos onde situemos a actividade no tempo, estaremos centrados na actividade en curso e non no contexto no que está incrustada. A narrativa estará centrada no evento, centrada na actividade.

Isto é moi diferente á maneira na que un falante de lituano, de alemán ou de francés estruturaría a narrativa. A falta de definición da actividade sería substituída por unha sobria recitación de accións separadas, quizais vendo cada unha delas como un momento separado no tempo: «Bebeu, cantou, bailou e encomiou os seus amigos».

Este cambio na interpretación dos eventos é o que fai as linguas celtas vivas tan diferentes das súas veciñas do leste, no norte da Europa continental. Tanto se os fenicios participaron naquel cambio transcendental na perspectiva lingüística como se non, durante o período de comercio da Idade do Bronce e a Idade do Ferro, ocorreu algo que fixo que as linguas transformasen os seus paradigmas verbais radicalmente, engadíndolles o aspecto gramatical.

Vexamos como puido ocorrer.

A EVOLUCIÓN DO ASPECTO GRAMATICAL NAS LINGUAS ATLÁNTICAS

O papel clave da adición do aspecto gramatical nos sistemas verbais das linguas celtas é o papel central do substantivo verbal nas novas construcións progresivas. Observemos, como ilustración, estas frases en gaélico irlandés moderno, contrastando o pasado simple con dúas construcións en pasado progresivo:

(Pasado simple) *Bhuaíl sé an buachaill*. («El mallou o rapaz»)

(Pasado progresivo) *Bhí sé ag bualadh an bhuachalla*. («El estaba a mallar o rapaz»)

Pero isto significa, literalmente, «El estaba na malleira do rapaz». Agora, a malleira do rapaz é un evento – como un linchamento!

E agora, unha versión diferente desta construción, na que o que concibimos que é o obxecto directo é un pronome.

(Pasado progresivo) *Bhí sé do mo bhualadh*. («El estaba a mallar en min»)

Pero isto é, literalmente, «El estaba na miña malleira». A persoa que dá a malleira asiste ó meu evento! Esta é unha estraña maneira de describir unha malleira!

Observemos que, en ámbolos dous casos, unha simple acción se converteu nun evento, representado por un substantivo verbal que é o obxecto dunha preposición, igual que podería selo calquera substantivo concreto.

Como salientamos anteriormente, o substantivo verbal formaba parte da caixa de ferramentas do protoindoeuropeo, as linguas celtas nunca desenvolveron formas verbais infinitivas, e parece que as formas xerundiais tan características do protoindoeuropeo (e do lituano moderno) se desvaneceron moi cedo nas linguas celtas, polo que é natural que se combinasen un verbo auxiliar e un substantivo verbal para formar unha construción progresiva.

Pero podemos atopar construcións similares nas linguas xermánicas – polo menos, esporadicamente. Hoxe, nos dialectos alemáns podemos atopar expresións como *Eine Frau ist am Stricken* («Unha muller está a calcetar» [na calceta]), nas que a acción en curso vese como un substantivo definido que é o obxecto dunha frase preposicional.²¹

Así e todo, en islandés, descubrimos que esas construcións progresivas son endémicas:

Hún er að tala við mig («Ela está a falar comigo»)²² Pero ademais do verbo «estar», pódense usar outros 16 verbos auxiliares para formar construcións perifrásticas.²³

É posible que, de feito, as linguas escandinavas incorporasen o aspecto gramatical xa na Idade do Bronce, cando participaban nun sistema comercial da Idade do Bronce que se estendía desde Portugal a Suecia? Foron estes cambios nas linguas escandinavas parte da crioulización que ocorreu nas linguas comerciais da fachada atlántica?

Unha ollada ós dialectos da Escandinavia continental dános unha clara resposta negativa. Non hai nin rastro de aspecto neles – igual que suxeriron antes os experimentos con falantes noruegueses e suecos. Xa que os islandeses se relacionaron claramente con falantes de linguas celtas – especialmente de gaélico – ata o punto de que a orixe dunha cuarta parte dos xenes islandeses se pode rastrear ata as Illas Británicas – temos que considerar o bilingüismo con falantes de linguas celtas durante o período viquingo e posteriormente como a fonte desta reestruturación do paradigma verbal. Pódese dicir o mesmo das construcións progresivas en inglés antigo.

O PAPEL DO VERBO AUXILIAR NAS CONSTRUCIÓN PROGRESIVAS

Como vimos no caso do islandés, pódese usar unha variedade de verbos como verbos auxiliares para formar construcións perifrásticas. Botémoslles unha ollada a uns cantos verbos auxiliares empregados para formar construcións progresivas en gaélico irlandés:

Thosaigh sé ag caint. («El comezou a falar»)

Bhí sé ag caint. («El estaba a falar»)

Lean sé ag caint. («El continuou a falar» [literalmente, «seguiu a falar»])

D' éirigh sé as caint. («El parou de falar» [literalmente, «ergueuse (fóra) de falar»])

Todos estes verbos auxiliares fan referencia á duración da acción. Observemos agora o segundo exemplo. Parece o tempo pasado do verbo «ser» pero, de feito, é o verbo substantivo (cf. *estar* en Galego). O verbo substantivo fusionou dous verbos protoindoeuropeos para formar un novo verbo. O verbo novo, á parte de formas herdadas do verbo protoindoeuropeo «ser», tomou prestadas formas herdadas do verbo protoindoeuropeo **stā-*, que quere dicir «quedar(se)», «estar de pé» (cf. latín *stare*, alemán *stehen*), e usounas para reforzar o concepto de duración. Polo que:

Tá sé ag caint («El está a falar») significaría literalmente «El quéda(se) a falar».

Resulta que unha vez que os falantes de gaélico se apropiaron da forma verbal *tá* para usala como un verbo auxiliar para indicar duración no tempo presente, substituíron o verbo *fan* («quedar, permanecer») para expresar a súa gama anterior de significados verbais ordinarios (normais), e.g., *Fan sa bhaile!* («Queda na casa!»). De tódolos xeitos, tamén se podía usar o novo verbo *fan* como verbo auxiliar:

D'fhan sé ag caint («El seguiu a falar»), co mesmo significado, aproximadamente, cá construción *Lean sé ag caint* que vimos anteriormente.

O uso do verbo substantivo distingue o gaélico irlandés do galés, que só usa formas derivadas das formas protoindoeuropeas para o verbo «ser», como nos casos do islandés e do inglés.

Por outro lado, o gaélico irlandés comparte a forma *tá* coas linguas iberorromances, xunto con moitas características sintácticas importantes, como as descritas en Duran (2014). Isto, claro, non é un accidente, e volveremos a este notable fenómeno contra a fin deste artigo.

MÁIS SOBRE ORACIÓN TRANSITIVAS EN CONSTRUCIÓN PROGRESIVAS

Lembremos a frase *Bhí sé ag bualadh an bhuachalla* («El estaba a mallar o rapaz»). Isto significa, literalmente, «El estaba na malleira do rapaz». Por que está en xenitivo o obxecto directo? Noutras palabras, por que se trata toda a construción como a nominalización da actividade?

Ó fin e ó cabo, isto non se fai nin en galés nin en inglés. É o momento de volvermos á Península Ibérica e de volver visitar os fenicios. En Duran (2014) salientei a semellanza entre as construcións en xenitivo nas linguas semíticas e nas linguas celtas. Nas linguas semíticas temos o que se coñece como «o estado construto», empregado para formar sintagmas nominais en xenitivo. En árabe, por exemplo, «o libro do rei» expresárase como *kitabū 'l maliki*.²⁴ O primeiro nome, aínda que definido, non vai precedido polo artigo definido *al*, pero aínda así enténdese como definido.

Temos a mesma construción exacta tanto en gaélico irlandés como en galés, e é obrigatoria. Por exemplo, en gaélico irlandés, a devandita expresión árabe expresárase como *leabhar an rí*. Non atopamos nada semellante nas demais linguas indoeuropeas. Para empezar, en protoindoeuropeo non existían artigos definidos, moito menos este peculiar despregue deles.

No caso do gaélico irlandés, a resposta ten que ser que esta construción entrou na lingua a través do contacto cos fenicios. Non está claro se esa transferencia a través de comunidades comerciais bilingües ocorreu en Galicia ou se ocorreu en Irlanda. Se a innovación ocorreu en Galicia, tivo que ocorrer moito despois de que os «milesios» iniciais saíran cara a Irlanda, e despois tivo que ser transmitida á propia Irlanda. Pero, como imos ver axiña, é un cambio lingüístico de envergadura que afectou a sintaxe profundamente, e non é fácil transmitir un cambio tan profundo a unha comunidade alén do mar separada da patria hai moito tempo.

Así e todo, a tradición gaélica insiste no contacto constante entre as dúas comunidades ata a conquista romana da Península Ibérica e posteriormente. E temos o asombroso paradigma do tempo presente do verbo *estar* en galego, que é increíblemente similar ó seu equivalente en gaélico irlandés antigo: (*estou, está, estamos, estades*, etcétera vs. *atáu/ató, atá, ataam, ataaid*, etcétera). Estas semellanzas só se poden explicar postulando un contacto próximo entre as dúas comunidades, de xeito que incluso o material lingüístico absorbido no dialecto local do latín vulgar en Galicia tivese un forte parecido á lingua dos seus curmáns alén dos mares.

En canto a explicación alternativa, esixiría unha presenza considerable de fenicios en Irlanda. Ata agora, temos as cidades irlandesas mencionadas no mapa de Ptolomeo pero, que evidencia material temos da presenza de fenicios en Irlanda?

En canto os galeses, como xa mencionamos, ó igual cós gaeles, eles tamén forman sintagmas nominais en xenitivo como *car* y *meddyg* («o coche do doutor»),²⁵ usando a mesma construción de sintagmas nominais en xenitivo cós falantes de gaélico irlandés. Tomaron prestada a construción en xenitivo dos gaeles irlandeses, ou foron influenciados polo contacto directo cos fenicios? Non podo ofrecer resposta ningunha.

Unha cousa está clara – aínda que a lingua galesa está repleta de construcións progresivas, os galeses non empregan unha construción en xenitivo para expresar o obxecto directo nas construcións progresivas transitivas. Xa que eles, igual cós os falantes de inglés, só producirían o equivalente de «el estaba a mallar o rapaz» – non o equivalente de «El estaba na malleira do rapaz».

O que fan os falantes de gaélico irlandés, é empregar «o estado construto» moi loxicamente na nominalización da actividade descrita na construción progresiva. Para eles, un só pode dicir *Bhí sé ag bualadh an bhuachalla* («El estaba na malleira do rapaz»).

Sexa cal sexa a súa orixe, o uso desta construción en xenitivo trouxo un cambio revolucionario a todo o sistema verbal do gaélico irlandés. Como vimos, incluso os

pronomes que expresan obxectos directos nesas construcións son expresados por pronomes posesivos nun sintagma verbal nominalizado, e.g., *Bhí an buachaill á bhualadh* («O rapaz estaba na súa malleira», e.g., «O rapaz estaba sendo mallado»).

ORACIONES DE INFINITIVO CON OBJECTOS DIRECTOS EN GAÉLICO IRLANDÉS

Vimos que o gaélico irlandés dependía dos substantivos verbais para expresar unha acción en construcións progresivas, xa que non desenvolvera formas verbais infinitivas e as súas formas xerundiais se estaban esvaecendo rapidamente. Polo tanto, ó formar unha oración de infinitivo para expresar unha acción prevista en lugar dunha acción concreta, o gaélico irlandés usaba a mesma forma de substantivo verbal para expresar a acción, pero permitía que a sintaxe distinguise a diferenza de significado. Por exemplo,

Bhí sé ag bualadh an bhuachalla, ach níor mhaith leis an buachaill a bhualadh.

(«El estaba a mallar o rapaz, pero non quería mallar o rapaz.» Literalmente, «... non quería o rapaz a mallar».)

A oración de infinitivo (en gaélico irlandés) da segunda frase está composta por un substantivo obxecto directo + a preposición *do* (> *a*) + o substantivo verbal. A posición do substantivo obxecto directo e a *do* substantivo verbal están invertidas (e o substantivo obxecto directo non está en xenitivo), así que está claro que non é unha acción que está tendo lugar, senón un reflexo mental desa acción.

Esta particular construción do infinitivo, aínda que non ocorre en galés nin en inglés, está moi estendida nas linguas xermánicas.²⁶ Por exemplo, en alemán poderíase dicir *Er ist nach hause gegangen um den Knabe zu sehen*. («Foi ver o rapaz á casa.»)

Tamén se atopa en lituano, e.g., *Atėjo draugo aplankyti* («[El] veu visitar o seu amigo»²⁷).

Así, tanto en alemán como en lituano, o obxecto directo precede a forma infinitiva do verbo. No caso do alemán, incluso temos a preposición *zu* (= en gaélico irlandés *do*, en inglés *to*), relacionando a construción tanto ó gaélico irlandés como ó inglés. No caso do lituano, non hai preposición e o obxecto directo *draugo* está en caso xenitivo. Isto non pode crear confusión, xa que, en lituano non hai construción progresiva — con ou sen o caso xenitivo.

A existencia desta construción en infinitivo nunha gama tan ampla de linguas, e a súa presenza en lituano, suxire que esta construción puido orixinarse na prehistoria. Isto é evidencia de que en gaélico irlandés a oración de infinitivo é unha retención dunha característica sintáctica arcaica, máis ca unha innovación.

Etapa VII: a romanización de Galicia

Agora, ímonos centrar na propia Galicia e na incorporación da cultura goidélica en Galicia – a cultura castrexa – no mundo romano. En Duran (2014), en Duran (2015) e neste artigo, vimos que o mundo gaélico que atopamos en Irlanda coincide ben coa cultura castrexa da Galicia prerromana. Tamén atopamos que unha lingua goidélica parece subxacer a lingua galega e maila toponimia da Galicia actual.²⁸ Ademais, descubrimos que a lingua

gaélica mostra unha profunda influencia dunha lingua semítica²⁹ – fenicia sen dúbida – e que o máis probable é que o amplo contacto bilingüe ocorrese aquí, en Galicia, e non en Irlanda.

A asombrosa semellanza das formas verbais que encontramos no paradigma do presente do verbo *estar* en galego e as súas equivalentes en gaélico irlandés antigo (*estou, está, estamos, estades*, etcétera vs. *atáu/ató, atá, ataam, ataid*, etcétera) testemuña os contactos en curso entre os gaeles en Galicia e os descendentes dos «milesios» en Irlanda, de maneira que non é unha sorpresa que as profundas innovacións ocasionadas polo contacto fenicio fosen, aparentemente, transmitidas moi eficientemente á propia Irlanda ata a conquista romana de Galicia.

Antes de meternos coa maneira na que o dialecto de latín vulgar entrante tratou coa lingua celta existente falada en toda Galicia, botémoslle unha ollada final ó sistema verbal do gaélico irlandés moderno, cos seus novos tempos progresivos, traídos orixinalmente de Galicia, aparentemente.

Futuro	<i>labhróidh mé</i>	(«Falarei»)
	(etcétera)	(etcétera)
	<i>beidh mé ag labhairt</i>	(«Estarei a falar»)
	(etcétera)	(etcétera)
Present	<i>labhraím</i>	(«Falo [decote]»)
	(etcétera)	(etcétera)
	<i>tá mé ag labhairt</i>	(«Estou a falar»)
	(etcétera)	(etcétera)
Past	<i>labhair mé</i>	(«Falei»)
	(etcétera)	(etcétera)
	<i>bhí mé ag labhairt</i>	(«Estaba falando»)
	(etcétera)	(etcétera)
Past Frequentative	<i>labhraínn</i>	(«Adoitaba falar»)
	(etcétera)	(etcétera)
	<i>bhínn ag labhairt</i>	(«Adoitaba estar a falar»)
Conditional	<i>labhróinn</i>	(«Falaría»)
	(etcétera)	(etcétera)
	<i>bheinn ag labhairt</i>	(«Estaría a falar»)
	(etcétera)	(etcétera)

Como representaría un falante da lingua goidélica local de Galicia tales construcións progresivas no seu rudimentario e novo latín vulgar? Podería usar o verbo latino *stare*

(«estar de pé»), claro, como verbo auxiliar na construción, como fixeran os seus devanceiros ó usar a raíz protoindoeuropea **stā-* ó formar o sistema verbal goidélico usado en Galicia.

Á fin e ó cabo, xa estaba moi afeito a usar o verbo substantivo na súa lingua ancestral para formar construcións que expresasen posición (situación), tales como *tá sé sa bhaile* («El está na casa»), e, presumiblemente, xa estaba empezando a usar o verbo *stare* para formar construcións en latín vulgar que chegarían a oírse finalmente como *'tá na casa* (coa forma reducida do verbo *estar* oída (usada) coloquialmente).³⁰

Do mesmo xeito, había tempo que estaba afeito a usar o verbo substantivo en construcións que expresasen un estado ou condición duradeiros, tales como *tá sé sásta* («El está satisfeito»), e agora podía usar o verbo *stare* para formar construcións en latín vulgar que, finalmente, asumirían unha forma como *'tá contento* (satisfeito).

Similarmente, estaba afeito a usar o verbo substantivo coa preposición *ag* («en») e un substantivo verbal para producir unha construción progresiva que expresase unha acción duradeira, e.g., *tá sé ag labhairt* («El está a falar»).

Por que non seguir os seus hábitos lingüísticos nativos e usar o verbo *stare* para producir unha construción idéntica, usando a forma do infinitivo do verbo latino (que tamén funciona como un substantivo verbal)³¹ en lugar do substantivo verbal na súa lingua ancestral? Mesmo podía reducir a preposición *ag* ó son [Y] como fan tódolos falantes de gaélico ó pronunciar a preposición *ag* antes de un substantivo verbal que comeza por unha consoante nunha construción progresiva.

Así, *tá sé a' labhairt* sería expresado finalmente na lingua que estaba a desenvolverse a partir do latín vulgar como *'tá a falar* / *'tá a laretar* / *'tá a leriar*.

USANDO FORMAS XERUNDIAIS PARA FORMAR CONSTRUCCIÓNS PROGRESIVAS

Pero tanto en galego como en castelán hai unha segunda maneira de facer unha construción progresiva, claro. Pódese usar o verbo *estar* cun xerundio:

Está falando/hablando (Está a falar)

Para isto, tanto os gaeles de Galicia como os celtiberos doutras partes da Península Ibérica poderían valerse das formas xerundiais que aínda estaban en uso en latín, aínda que os gaeles estivesen deixándoas caer en desuso.

Como xa mencionei, o protoindoeuropeo tiña unha variedade de formas xerundiais usadas para expresar accións duradeiras, e o lituano aínda ten unha sorprendente variedade desas formas. As formas xerundiais pódense usar como adxectivos, como nas frases *the laughing woman* en inglés, *die lachende Frau* en alemán, *besijuokianti moteris* en lituano ou na frase similar en francés *la femme souriante* («a muller riseira»).

Pero tamén se poden usar como xerundios para describir accións simultáneas. Por exemplo, en lituano,

Jam kalbant, moteris išėjo iš salės. («Mentres el estaba falando, unha muller saíu do vestíbulo.» Literalmente, «Por el falando...»)

En gaélico irlandés, a mesma frase representaríase como *Ag labhairt dó, d'imigh bean as an halla*³² ou como *Agus é ag labhairt, d'imigh bean as an halla*.³³

De feito, normalmente, tanto en lituano como nas linguas romances, o suxeito da frase subordinada (co xerundio) sería idéntica ó suxeito da frase principal.

Por exemplo, en castelán pódense esperar frases como

Hablando en serio, yo no lo haría. («Falando en serio, eu non o faría».)

De tódolos xeitos, en frases con oracións subordinadas subxacentes que conteñen un xerundio como predicado, a énfase estaría na continuidade da acción expresada polo xerundio e na simultaneidade desa acción coa acción da oración principal. Nese caso, para facer unha construción progresiva co verbo auxiliar *estar* e un xerundio, non hai máis ca un paso. Polo tanto,

Hablando en serio > Yo estaba hablando en serio cuando dije que yo no lo haría.
(«Eu estaba falando en serio cando dixen que eu non o faría»)

Así, no latín vulgar en desenvolvemento de Galicia, poderíamos chegar por dúas rutas diferentes ás construcións equivalentes *Paula estaba chorando* e *Paula estaba a chorar*³⁴. A primeira construción usaría os xerundios dispoñibles en latín, mentres que a segunda construción estaría baseada na construción ancestral goidélica.

Antes de deixar a discusión desta recreación do sistema verbal goidélico no sistema verbal do latín vulgar local en Galicia, observemos algunhas características mencionadas en Duran (2014). A primeira é a orde obrigatoria de palabras en gaélico irlandés VSO (verbo-suxeito-objeto), que se reflicte na orde VSO de alta frecuencia tanto en galego como en castelán.

A segunda é o uso obrigatorio dunha forma verbal apropiada en gaélico irlandés ó responder a unha pregunta «si/non» e unha forte tendencia en galego a facer o mesmo. Por exemplo, en resposta á pregunta *An ndeachaigh Seán chun na mara?* («Foi Seán ó mar?»), en gaélico irlandés a única resposta posible sería *Chuaigh!* («Foi!») ou *Ní dheachaigh!* («Non foi!»). En gaélico irlandés non hai «si» ou «non». Da mesma maneira, en galego, as respostas serían *Foi!* ou *Non foi!*

Con respecto ó último exemplo, obsérvase o parecido fonético da forma verbal galega *foi* á forma verbal gaélico-irlandesa *Chuaigh* ([xuai] ou [xuə]). Isto lémbra-nos o parecido fonético da forma verbal gaélico-irlandesa *tá* e á da súa equivalente galega fonoloxicamente reducida *tá* (= *está*)

CONCLUSIÓN

Neste artigo, centreime no efecto da introdución do aspecto gramatical no sistema verbal de linguas de dúas zonas lingüísticas distintas da Europa Atlántica: Irlanda e a Península Ibérica. Intentei explicar o desenvolvemento das construcións verbais progresivas tanto en gaélico irlandés como nas linguas iberorromances.

Ó facelo, escollín a Galicia como lugar de orixe deste desenvolvemento, e o período de gran actividade comercial fenicia na Península Ibérica desde o ano 1000 a.C. aproximadamente ata o colapso da potencia cartaxinesa no século II a.C. como a época do seu desenvolvemento. Imaxinei o espallamento desta innovación desde as zonas goidélicas de Galicia ata as colonias gaélicas alén do mar, en Irlanda, onde a innovación enraizou con forza na lingua gaélica de alí.

Posteriormente, a innovación espallouse desde Irlanda ás linguas britónicas, se non se desenvolveu a través do contacto directo cos fenicios. Moito despois, durante o período cristiano, espallouse ás linguas xermánicas como o inglés e o islandés a través do contacto cos irlandeses e os galeses.

Na Península Ibérica, o transformado sistema verbal goidélico foi absorbido no latín vulgar local en desenvolvemento en Galicia e en outras zonas da Península Ibérica. No caso do presente do verbo *estar* en galego, houbo unha notable incorporación de formas verbais da lingua goidélica local que se parecen moito ás formas verbais correspondentes do gaélico irlandés antigo e que argumentan a favor dunha prolongada comunidade de fala goidélica que incluía a Irlanda e a Galicia ata o momento de latinización de Galicia.

Os dous elementos clave da formación das construcións progresivas en goidélico foron (1) a selección das formas herdadas da raíz protoindoeuropea **stā-* (cf. ó latín *stare*, «estar de pé, quedar[se]») para servir como un verbo auxiliar que especificase o período de tempo da actividade en cuestión e (2) o uso dun substantivo verbal para representar a actividade en curso. O substantivo verbal iría precedido dunha preposición (xeralmente *ag* [«en»]). Toda a construción progresiva sería vista como unha construción locativa, na que un axente sería visto como ocupado nunha actividade en curso durante un período de tempo.

Como a acción en curso foi percibida como unha actividade ou evento, foi manexada gramaticalmente por medio da nominalización. «Ela estaba a facer o traballo» sería conceptualizada como «Ela estaba no feito/facer do traballo». Do mesmo xeito, «Ela estaba facéndoo», cun pronome como obxecto directo, sería conceptualizada como «Ela estaba no seu feito/facer». En gaélico irlandés, as construcións correspondentes serían, *Bhí sí ag déanamh na hoibre* e *Bhí sí á déanamh*, respectivamente.

Así, no caso de que aparecese un substantivo como obxecto directo, a nominalización sería representada á maneira do «estado construto» atopado nas linguas semíticas, incluído o fenicio. Noutras palabras, nas construcións progresivas, a nominalización sería modelada nos sintagmas nominais normais que denotan posesión que xa se encontran na lingua, e.g., *ag teach an fhir* («en [na] casa do home»).

Resumindo, estas dúas cruciais innovacións –a especialización da raíz protoindoeuropea **stā-* como verbo auxiliar e o uso dunha construción locativa que contén un sintagma verbal modelado nunha construción posesiva semítica– foron os elementos esenciais para introducir o aspecto gramatical no sistema verbal gaélico. E, aparentemente, ámbalas dúas innovacións ocorreron na Península Ibérica.

Cando entrou o latín na Península Ibérica, os habitantes locais non tiveron problemas para adaptar o novo sistema verbal ó seu sistema verbal ancestral. Seguiron formando construcións verbais progresivas – ó contrario dos seus curmáns britónicos na Galia, e elixiron o verbo latino *stare* como o verbo auxiliar. En canto o substantivo verbal, puideron seguir usando un substantivo verbal na forma dun infinitivo latino (**tá a falar*) ou aproveitar unha forma xerundial (**tá falando*).

De calquera xeito, os galegos puideron continuar sentíndose cómodos, empregando o que, en esencia, era un sistema verbal ancestral disfrazado de latino.

NOTAS

- ¹ Cf. Duran (2014) e Duran (2015).
- ² Cf. Pavlenko (2011), pero en especial os capítulos de Schmiedtová et al. e de Bylund nese tomo.
- ³ Schmiedtová et al. (2011), p. 66.
- ⁴ Ibid., p. 67.
- ⁵ Bylund (2011), p. 113.
- ⁶ Schmiedtová, op. cit., p. 73. Nestes artigos, a diferenza esencial é entre linguas que marcan gramaticalmente a actividade en curso («linguas con aspecto») e as linguas que non as marcan («linguas sen aspecto»). As linguas con tempos progresivos ou imperfectos marcados gramaticalmente no sistema verbal serían consideradas «linguas con aspecto».
- ⁷ Os datos das linguas árabe, inglés, castelán e alemán vannon ser de particular interese por motivos que axiña serán aparentes.
- ⁸ Bylund, op. cit., p. 113.
- ⁹ Ibid., pp. 113-114.
- ¹⁰ Cf. a discusión da anomalía da gramaticalización parcial do aspecto en italiano en Duran (2014).
- ¹¹ Aquí entramos nun pantano terminolóxico. Os «xerundios» do galego e do castelán correspóndense co «participio activo ou de presente» do Inglés e cos «participios» do protoindoeuropeo e do lituano. Polo contrario, os «participios» do galego e do castelán correspóndense co «participio pasado ou pasivo» do Inglés e co «tempo pasado de participios pasivos» do lituano, pero tamén se corresponden co «adxectivo verbal» do gaélico e do protoindoeuropeo. Por iso empregamos o termo «xerundio» incluso cando falamos dos «participios» do protoindoeuropeo.
- ¹² Beekes (1995), pp. 225-226.
- ¹³ Nas formas verbais do lituano pódese indicar o aspecto gramatical, pero por medio do uso selectivo de prefixos verbais, principalmente, como no caso das devanditas linguas eslavas, do checo e do ruso. En canto o pasado frecuentativo en lituano, indica actividade habitual no pasado, non accións en curso no pasado.
- ¹⁴ Zinkevičius (1996), pp. 146-147 e pp. 154-156, respectivamente.
- ¹⁵ Cf. Duran (2014), pp. 71-72.
- ¹⁶ Cf. Beekes (1995), p. 251.
- ¹⁷ Ibid., pp. 249-250.
- ¹⁸ Kaye (1990), p. 682.
- ¹⁹ Ibid.
- ²⁰ Ibid.
- ²¹ Schmiedtová et al. (2011), p. 74.
- ²² Glendening (1961), p. 17.
- ²³ Ibid., p. 19.
- ²⁴ Kaye, op. cit., p. 678.
- ²⁵ Cf. King (1993), p. 38.
- ²⁶ Cf. McCloskey (2006), p. 165.
- ²⁷ Ambrazas (1997), p. 557.
- ²⁸ Cf. especialmente Duran (2015) e o amplo material presentado polo Proxecto Gaelaico nos seus sitios web.
- ²⁹ Cf. especialmente Duran (2014), así como o presente artigo.
- ³⁰ Dependendo do meu colega, Martín Fernández Maceiras, para os exemplos de palabras coloquiais galegas.
- ³¹ Obsérvense expresións galegas tales como *O comer e o beber non queren prása*, ou expresións castelás tales como *El comer y el rascar todo es empezar*.
- ³² Cf. o exemplo *ag teacht isteach dom, bhí m' athair ansin romham* («Cando entrei, meu pai estaba [alí] ante min») en *Graiméar Gaeilge ...* (1999), p. 204.
- ³³ Obsérvase o paralelismo exacto das dúas frases *Jam kalbant...* e *Ag labhairt dom...* Nos dous casos, o suxeito da oración subordinada subxacente está en dativo. Isto podería ter a súa orixe na sintaxe protoindoeuropea.
- ³⁴ Viñas et al. (2010), p. 376.

BIBLIOGRAFÍA

- AMBRAZAS, VYTAUTAS (ed.) (1997): *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- BEEKES, Robert S.P. (1995): *Comparative Indo-European Linguistics: An Introduction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
- BYLUND, Emanuel (2011): Language-Specific Patterns in Event Conceptualization: Insights from Bilingualism. (In Pavlenko, 2011, pp. 108-142.)
- COMRIE, Bernard (1990): *The World's Major Languages*. Oxford: Oxford University Press.
- DOYLE, Aidan and Siobhán Ní Laoire (2006): *Aistí ar an Nua-Ghaeilge in Ómós do Bhreandán Ó Buachalla*. Dublin: Cois Life.
- DURAN, James/Séamas Ó Direáin (2014): Conexións lingüísticas entre as Illas Británicas e a Península Ibérica: Unha perspectiva nova para unha pregunta vella (Linguistic Connections between the British Isles and the Iberian Peninsula: A Fresh Perspective on an Old Question). *Anuario Brigantino*, 37, 2014, pp. 53-91.
- DURAN, James/Séamas Ó Direáin (2015): Descubrindo o vocabulario de substrato celta en Galicia (Uncovering Celtic Substratum Vocabulary in Galicia). *Anuario Brigantino*, 38, 2015, pp. 35-66.
- GLENDENING, P.J.T. (1961): *Icelandic*. London: Teach Yourself Books.
- Graiméar Gaeilge na mBráithre Críostaí* (1999): Dublin: An Gum.
- KAYE, Alan S. (1990): Arabic. (In Comrie, 1990, pp. 664-685.)
- KING, Gareth (1993): *Modern Welsh: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- MCCLOSKEY, James (2006): Déantús an Chlásail i gCanúintí na Gaeilge. (In Doyle and Ní Laoire, 2006, pp. 159-176.)
- PAVLENKO, Aneta (ed.) (2011): *Thinking and Speaking in Two Languages*. Bristol: Multilingual Matters.
- SCHMIEDTOVÁ, Barbara, Christiane Von Stutterheim and Mary Carroll (2011): Language-Specific Patterns in Event Construal of Advanced Second Language Speakers. (In Pavlenko, 2011, pp. 66-107.)
- VIÑAS, Xoán López, Cilha Lourenço Mória, and Marisa Moreda Leirado (2010): *Gramática práctica da lingua galega: Comunicación e expresión*. A Coruña: Baía Edicións.
- ZINKEVIČIUS, Zigmantas (1996): *The History of the Lithuanian Language*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Dolmen neolítico de Pentre Ifan (Nevern, Newport), na zona norte de Pembrokeshire, ao oriente de Gales. Foto: <<https://commons.wikimedia.org>>